

9/11 i arabisk fiktion

Den moderne arabiske litteratur er ung forstået på den måde, at den arabiske roman kun har 100 år på bagen. Ifølge utallige litteraturhistorier udkom den første arabiske roman i Egypten i 1913 og voksede sig herefter stærk og udbredtes til alle de arabiske lande, hvor man kunne og stadig kan læse hinandens værker på grund af det fælles skriftsprog. Også andre fællestræk end sproget forener den arabiske verden; vigtigst er den fælles historie – tidlig islamisk tid, osmannertiden og kolonitiden i store træk – og den fælles religion for størstedelen af indbyggerne, men også familiemønstre og omgangsformer ligner hinanden i regionen. På det litterære område bemærker man som læser, at litteraturen fra Marokko i øst til Irak i vest ofte er politisk ladet i et eller andet omfang. Alligevel er den arabiske litteratur mere national og mindre panarabisk, end man skulle tro. Heller ikke i det litterære univers har panarabismen sejret.

Det betyder, at de politiske emner, der bliver taget op, ikke er fælles arabiske anliggender, såsom den arabiske verden mod Vesten, ej heller et forsøg på at danne fælles front om noget. Selv om der er mange tematiske gengangere – manglende borgerrettigheder, korrupsion, politivold, seksuelle frustrationer, den herskende seksualmoral – er det sjældent, at kritikken retter sig mod Mellemøsten eller den arabiske verden som helhed; snarere er der altid en tydelig adresse til forfatterens hjemland. Selv et emne som Palæstina-Israel-konflikten, som fylder meget i alle arabiske landes presser, bliver ikke behandlet ret meget uden for palæstinensisk litteratur, om end den amerikansk-zionistiske sammensværgelse er noget, der nævnes en passant flere steder. I Egypten er der en stærk tradition for at kritisere tidligere regeringer og korrupsion i det politiske system; i Maghreb-landenes litteratur, i særdeleshed i Algeriet, ser vi fortsat en meget stærk interesse for at skrive om uafhængighedskrigen og dens betydning og udlægning i moderne tid; litteraturen i Libanon behandler til stadighed borgerkrigen, og palæstinensisk litteratur har eksil og fordrivelse som centrale temaer.

Angrebet den 11. september 2001 er derfor ikke en begivenhed, som den arabi-

ske litteratur i hele den arabiske verden beskæftiger sig med, idet den ikke opfattes som en arabisk konflikt, men som noget, en galning fra Saudi Arabien har orkestret og finansieret. Begivenheden og dens følger nævnes og er til stede som en underliggende mørk tone, en selvfølgelighed som man tager stilling til som et grundvilkår, men ligefrem at gå ind i en litterær behandling af begivenheden lader ikke til at interessere ret mange andre forfattere end de direkte involverede. Grunden til, at det ikke fylder mere, end det gør, er muligvis, at ikke mange af Mellemøstens indbyggere, og i særdeleshed ikke den skrivende intelligentsia i Mellemøsten, kan identificere sig med et projekt, der i den grad er religiøst. Ikke mange forfattere og kunstnere i Mellemøsten er stærkt troende; tværtimod opfattes det at være skønlitterær forfatter i en vis grad som uislamisk: fiktion er uislamisk. Baggrunden for dette er at finde i profetens negative udtalelser om digtere. På lige fod med billedforbuddet i islam, kunne man fristes til at sige, er der et forbud mod at gengive fiktive hændelser, medmindre det har et didaktisk formål. Didaktisk litteratur i form af religiøse fortællinger, dyrefabler og anekdoter er at finde i rigt mål. Men det at fremstille en fiktiv verden svarer – i en islamistisk forståelse – til at ville foreslå en mulig *anden* verden, og det er her sammenstødet sker, for der er én og kun én sand verden, nemlig den som vor Herre har skabt, og at forsøge at opstille alternativer kan ses som en form for blasfemi eller i bedste fald spild af tid. Men der bliver til stadighed skrevet litteratur i Mellemøsten alligevel.

Men vi må altså til Saudi Arabien for at finde en litterær behandling af 9/11.

Saudi Arabien og Golfen er nok det arabiske område, man hører færrest litteraturnyheder fra. Måske er det ikke helt berettiget, for i de seneste år har vi set et boom i de skønlitterære udgivelser af saudiske forfattere, både poesi og prosa. Det overraskende ved dem er, at de nærmest alle sammen er helt opsat på at bryde så mange tabuer som muligt. Logikken synes at være, at når der alligevel er så lav en grænse for, hvad man kan skrive, kan man lige så godt give den hele armen og forbryde sig mod moralen med manér. De tre tabuer i den arabiske verden – sex, religion og politik – er da også at finde i næsten al samtidig saudisk litteratur. Det skal ikke forstås på den måde, at man ikke må skrive om disse emner, men snarere at der er en bestemt grænse for, *hvordan* man må behandle dem.

Den vel nok kendteste nulevende forfatter fra området er Turki al-Hamad. Han har en række romaner bag sig, hvoraf trilogien om hans egen opvækst i 1960'erne og 1970'erne er den mest læste. Første bind i serien, *Adama'* fra 1998, blev straks ved udgivelsen forbudt i både Saudi Arabien og flere andre lande og opnåede – bl.a. også af den grund – bestsellerstatus med flere genoptryk, og den er ligesom det andet bind nu oversat til engelsk. Forfatteren, der ved udgivelsen af første bind i trilogien fik udstedt en fatwa imod sig og ved udgivelsen af sidste bind endnu tre fatwa'er fra det saudiske religiøse etablissement, er en ivrig debattør og essayist, kendt for sine sekulære holdninger, der forsøger at finde en forklaring på den fremskridtsfjendske/Vesten-fjendske ideologi, der hersker i Mellemøsten og i Saudi Arabien i særdeleshed. Om sin egen situation siger han, at fatwa'erne mere er et praktisk problem end noget andet. Han bor stadig i Riyadh og er i hvert fald ikke holdt op med at skrive. I 2005 udkom *Paradisets vinde (Riyh Al-Janna)* om 9/11.

I denne roman tager al-Hamad 9/11 op i en fortælling om flykapringen og fire af flykaprernes liv inden angrebet. Navnene på hovedpersonerne er ikke de samme som de virkelige flykapreres, men det ligger snublende nær at læse romanen som en beskrivelse af dem. Bogen blev naturligvis straks forbudt i sit hjemland, men er udkommet i mindst tre oplag allerede.

Romanen begynder i lufthavnen umiddelbart før en af de fire hovedpersoner skal om bord for at kapre et af flyene, og vi følger denne hovedperson, Muhammad, der sidder ved gaten med nerverne på højkant og beskriver sine medpassagerer og sin forventning om, at paradiset er nær med ventende sortøjede skønheder. Derefter hører vi om selve kapringen, hvor Muhammad bl.a. skærer halsen over på en ældre kvinde, der har flirtet med ham i gaten. Mens vi er i flyet, skifter romanen til tiden forinden: Muhammad beskriver og reflekterer over sit liv og tænker tilbage på, hvordan han mødte de andre fra gruppen i sin studietid i Hamburg. Derefter bliver de tre andre hovedpersoner, Marwan, Ziyad og Ahmad, introduceret og deres (barndoms) historier og historien om deres indtrædelse i cellen bliver fortalt: Ahmad er egypter og bedsteven med Muhammad og har hele sit liv elsket og ønsket at komme til Vesten. Det gør han alvor af efter studietiden ved at rejse til London. Men opholdet der bliver kun kort, for han forsvinder pludselig for alle, og det viser sig senere, at han er tilbage i Kairo, hvor Muhammad leder efter ham overalt, men først finder ham efter et halvt år. Da har han været igennem en ydmygende oplevelse i London – han er blevet voldtaget af en homoseksuel – og hader nu alt vestligt: Han er blevet omvendt til jihadist, hvis formål med livet er at gøre sig klar til paradiset. Han har allerede været i Afghanistan og kæmpet; han har endda fået kone og snart barn der. Han bliver afgørende for Muhammad, der lader sig inspirere af ham og indgår i samme celle. Der lægges planer for at sende Muhammad til Bosnien og kæmpe, men inden det når at blive til virkelighed, bliver han involveret i 9/11-angrebet i stedet.

Den tredje hovedperson, Ziyad fra Emiraterne, beskrives som en livsglad ung fyr, der på trods af sit medlemskab af gruppen og siden sin religiøse overbevisning ikke helt kan afvise verdens fristelser, såsom cigaretter og alkohol. Han har også en veninde, som han vil forloves med, der beskrives som en helt igennem sympatisk pige, der da hun hører om hans valg udbryder, at han ellers var sådan en moderat muslim, der både gik til fester og drak øl; læseren forstår, at det kun har været for at skjule sin sande dagsorden. Også Ziyad indlemmes i gruppen igennem mødet med et aktivt medlem.

Endelig er der Marwan fra Saudi Arabien. Hans mor er en af faderens adskillige koner, og hun er ydermere fra Egypten, hvilket har givet Marwan en særstatus, som han ikke bryder sig om, idet han som ikke ægte araber ikke bliver taget lige så alvorligt som de andre sønner og endda ydmygende bliver kaldt *egypters søn*. De fire hovedpersoner kommer altså fra flere forskellige arabiske lande, og det faktum er blevet udlagt, som at al-Hamad er ude på at kritisere hele den arabiske verden og ikke kun Saudi Arabien.

Bogen er fuld af gentagelser af, hvad de forskellige flykaprere citerer fra koranen og hadith som retfærdiggørelse for deres handling, og det er ikke let for læseren at holde personerne ude fra hinanden. Der er ikke tale om et systematisk komponeret

værk, men snarere om en række sidestillede begivenheder fra flykaprernes fortid, som lige så godt kunne have været hæftet på den ene som på den anden af hovedpersonerne. Der er tale om en ret ensidigt fremstillet islamvariant, idet alle romanens personer bekender sig til islamisme og ikke til en mere moderat form. De mange korancitater, som kaprerne bruger, har fået selv moderate kritikere i Mellemøsten til at konkludere, at al-Hamad åbenbart mener, at islam altid fører til ekstremisme og terrorisme og opfordrer til krig. Da det nævnes, at hovedpersonerne læser Sayyid Qutb og Hasan al-Banna – centrale forfattere af fundamentalistisk islamisk litteratur – kan vi ikke mere være i tvivl om, hvor forfatteren står. Turki al-Hamad har helt sikkert et kritisk øjemed med sin bog, men det er ikke let at udlede, hvad der efter hans mening fører til, at et menneske vælger at blive selvmordsterrorist, eller hvad der kunne afholde et menneske fra det; og der er ingen fingerpeg i romanen om, hvordan man efter hans mening ellers kunne forholde sig til livet.

På netavisen al-Jaziras hjemmeside under kultur kan man finde en blog om alt mellem himmel og jord. I 2004 foregik en diskussion om saudisk litteratur, og der var enighed på bloggen om, at 9/11 har været med til at nedbryde visse barrierer. Begivenheden har været så afgørende for Saudi Arabien og befolkningen, at den har rykket grænserne for, hvad man kan tillade sig at skrive. Ganske vist udstedes der stadig fatwa'er, men til forskel fra før eksekveres de ikke længere. En tilsvarende effekt efter en voldsom begivenhed så man også i palæstinensisk litteratur efter katastrofen i 1948, der vendte op og ned på alting; således fik f.eks. kvinder pludselig lov til at få en stemme og deltagelse i det offentlige rum i højere grad.

I den saudiske forfatter Salwa al-Saneas såkaldte e-mail-roman fra 2005² har vi igen en saudisk hverdagsfortælling. Hvert kapitel starter med at angive en e-mail-afsender og -modtager, men fungerer ellers som en almindelig roman med fire forskellige unge kvinders stemmer. De beskriver deres liv i dagens Riyadh som for en vestlig læser virker ganske uopsigtsvækkende og ikke på nogen måde anstødeligt. Romanen handler hovedsagelig om, hvor og hvordan de møder mænd i det stærkt kønsopdelte saudiske samfund, men hvis det er sex, man ønsker at læse om, bliver man slemt skuffet. Ikke desto mindre blev romanen forbudt i Saudi Arabien og måtte udkomme på arabisk i Beirut og London. Det er en upolitisk roman, som snarere er et saudisk bidrag til chick lit-genren: Hovedpersonerne er alle smarte saudiske piger med masser af lækkert tøj, rejser og flotte fyre og for et syns skyld også lidt harme over de begrænsede forhold, kvinder har i dagens Saudi Arabien. Men da det drejer sig om meget velbjergete hovedpersoner, der endda rejser til USA med jævne mellemrum, er det ikke det politiske, og slet ikke det kønspolitiske, der er bogens ærinde. Man kommer uvilkårligt til at tænke på pigerne/kvinderne fra *Sex and the City*, før man tænker på f.eks. *Bridget Jones' Dagbog*, der i sammenligning kommer til at fremstå nærmest feministisk. 9/11 nævnes en enkelt gang en passant, da en af de fire pigers familier beslutter at forlade USA og rejse tilbage til Saudi Arabien, fordi situationen i USA er så ubehagelig for arabere, som der står i bogen. Derudover berøres begivenheden, eller i det hele taget politik, ikke igen i denne saudiske bestseller.

Også den i Danmark efterhånden meget læste egyptiske forfatter, Alaa al-Aswani, hvis anden roman *Chicago* lige er udkommet på dansk, berører emnet. Hans før-

ste bestseller *Yaqoubians Hus* refererede ikke til 9/11, men den nye bog, som foregår i USA, har begivenheden liggende i baggrunden som en konstant påmindelse. I et interview blev forfatteren spurgt om, hvorvidt 9/11 blev omtalt i bogen, og han svarer nærmest lidt undskyldende, at det gør den ikke, men at den er til stede som en bagvedliggende begivenhed, der påvirker alt.

Diskussionen om, hvordan 9/11 påvirker arabere i USA, er mere sofistikeret og gennemgribende til stede i Layla al-Halabis velskrevne roman *Once in a Promised Land* fra 2007. I denne roman lykkes det at fremmane den afmagt og klaustrofobiske fornemmelse, der følger med det at være af arabisk afstamning i USA – endda i den modsatte ende af landet! – efter angrebene. Jassim og Salwa er ved muffen med hus og dyre biler og penge nok til at sende hjem til Jordan. Det ser ud som om, de to er lykkedes med den amerikanske drøm. Men trods denne tilsyneladende succes er deres indbyrdes forhold ved at gå i stå, og de lever mere og mere hver deres liv, hvor de ikke inddrager hinanden. Det endelige sammenbrud accelererer efter 9/11, da deres arabiske baggrund helt automatisk gør dem mistænkelige i amerikaneres øjne, og de føler sig langsomt men sikkert omgivet af frygt og mistro, hvilket sammen med det manglende indhold i deres fælles tilværelse tvinger dem til at tage stilling til den amerikanske drøm.

Angrebet på tvillingetårnene i 2001 kan altså i en vis udstrækning aflæses i den arabiske litteratur. Det er imidlertid påfaldende hvor indirekte, begivenheden behandles. Emnet løber som en stille baggrundsmusik i mange værker, men er kun sjældent et centralt tema.

At det er Turki el-Hamad, som har taget det op at beskrive flykaprerne indefra, er ikke tilfældigt, da han er Mellemøstens eller i særdeleshed Saudi Arabiens enfant terrible, der med flid bestræber sig på at skrive der, hvor det gør ondt, og altså gerne kaster sig over tabuemner. At romanen om de fire terrorister efter manges mening så er af en ringe litterær kvalitet er i denne sammenhæng underordnet: I Mellemøsten er der så megen censur og så mange tabuer, at det i sig selv er en bedrift at turde behandle dem offentligt.

Men det er påfaldende, hvor lidt 9/11 fylder i arabisk skønlitteratur skrevet i "Arabien". De nye kendte egyptiske forfattere har det højst som en undertone i deres bøger, aldrig som tema. Det gælder både den førnævnte Alaa al-Aswani og den lyriske romanforfatter Miral al-Tahawi, hvis tre romaner ikke på nogen måde kan siges at berøre begivenheden. Heller ikke de unge forfattere i Egypten beskæftiger sig med 9/11, men lader til at være meget mere interesseret i deres egen daglige verden med alle dens mellemøstlige besværligheder. Det faktum, at det er romaner med en eller anden tilknytning til Vesten – enten ved at forfatteren er bosat i Vesten eller at romanen foregår i Vesten – der tager emnet op, viser os, at angrebet den 11. september 2001 virkelig er et vestligt anliggende mere end et arabisk. Det er de anglofone og de frankofone arabiske forfattere med et delvis vestligt ståsted, der skriver om det, ikke så ofte araberne selv: Man må have det ene ben eller i hvert fald gode kontakter i Vesten for at kunne se, hvor meget begivenheden fylder her, for i selve Mellemøsten er det ikke det store emne. Måske er det ikke så overraskende, da 9/11 først og fremmest har medvirket til at skabe frygt i Vesten og vilde fantasier

om det uregerlige Mellemøsten, hvor man – som vesterlænding – når som helst kan møde en terrorist med et tnt-bælte bundet om livet.

Mens 9/11 altså ikke fylder særlig meget, er islamismen til gengæld et emne, som interesserer mange forfattere. Her kan vi igen henvise til Alaa al-Aswanis *Yaqoubians Hus* samt den selvbiografiske *Den tyvende terrorist*³ af saudieren Abdullah Thabit, som fortæller om, hvordan han som ensom 15-årig via en fodboldklub blev hvervet af en islamistisk aktivistgruppe, som han siden måtte kæmpe sig ud af, nærmest som Scientology eller Moon-bevægelsen. Se, dét er lokalt, og dét har interesse.

Noter

- ¹ Titlen på de tre bind, *Adama, al-Shumaysi og al-Karadib*, er alle tre navne på kvarterer i saudiske byer, hvor forfatteren har boet. De to første er oversat til engelsk i 2003 og 2004.
- ² *Banat al-Riyadh*, oversat til engelsk i 2007, Penguinudgave 2008.
- ³ *Al-Irhabi 20*, Dar al-Mada, Syrien 2006.